

ВИСНОВОК

про наукову новизну, теоретичне та практичне значення результатів дисертації
Тулупова Олега Володимировича
«Ідеологічний аспект українського перекладу англійськомовної художньої прози»,
яка подається на здобуття ступеня доктора філософії
з галузі знань 03 – Гуманітарні науки
за спеціальністю 035 – Філологія

1. Оцінка роботи здобувача у процесі підготовки дисертації і виконання індивідуального плану навчальної та наукової роботи.

Аспірант Тулупов Олег Володимирович виконав у повному обсязі Індивідуальний план Освітньо-наукової програми підготовки доктора філософії. Освітня програма в обсязі 40 кредитів ECTS виконана у повному об'ємі. Він успішно склав сім заліків та два екзамени з наступних дисциплін:

Заліки:

- 1) «Філософські засади та методологія наукових досліджень» – 91 бал;
- 2) «Іноземна мова для аспірантів (англійська)» – 97 балів;
- 3) «Парадигми сучасної філології» – 92 бала;
- 4) «Академічне письмо» – 92 бала;
- 5) «Історія перекладу: теоретичні та прикладні аспекти» – 98 балів;
- 6) «Загальна теорія перекладу» – 90 балів;
- 7) «Переклад і міжкультурна комунікація» – 95 балів;

Екзамен:

- 8) Іноземна мова (англійська мова) – 98 балів;
- 9) «Перекладознавчі дослідження у поліпарадигмальному та міждисциплінарному вимірах» – 90 балів.

Всі заплановані види робіт було виконано своєчасно. Аспірант плідно співпрацював з науковим керівником протягом усього терміну навчання в аспірантурі.

2. Обґрунтування вибору теми дослідження.

Дослідження представляє собою спробу комплексного вивчення ідеологічного аспекту радянського та сучасного українського перекладу з позицій культурного перекладознавства, зокрема у термінах перекладацьких стратегій і тактик.

Увага до ідеологічного аспекту перекладу пов'язана з утвердженням у сучасних студіях культурно орієнтованого напряму досліджень, який віддає пріоритет не труднощам пошуку відповідників у цільовій мові, а проблемам міжкультурної комунікації, які виникають внаслідок різниці у світобаченні народів. У межах цього підходу формується розуміння того, що ідеологія нерозривно пов'язана з певною культурою, є її складовою частиною у певний історичний період, а отже бере активну участь у формуванні картини світу носіїв цільової мови. Попри індивідуально-особистісні характеристики авторів художніх творів, усі вони виступають носіями певного культурного коду та певних ідеологічних переконань. Перекладацька ретрансляція художнього тексту відтак потребує заглиблення у світ іншої культури та вимагає складних перекладацьких рішень щодо перенесення твору на ґрунт іншої культури. Ідеологічний чинник у цьому процесі завжди відіграє помітну роль: в умовах жорсткого контролю з боку держави, характерного для тоталітарних режимів, перекладач вимушений утискувати

створюваний текст у ідеологічно прийнятні рамки; у демократичних суспільствах, де ідеологічний тиск має більш гнучкі форми, перекладач більшою мірою покладається на власну оцінку очікувань цільового читача та власні уявлення щодо вимог до перекладацької діяльності.

Таким чином, проблематика взаємозв'язку між ідеологією та перекладом постає цікавою для наукових спостережень, у той самий час наявні доробки, хоча й містять чимало цінних спостережень, не вичерпують цієї проблематики загалом.

Отже, **актуальність** дослідження визначена назрілою потребою вивчення ідеологічного аспекту українського перекладу останнього півсторіччя із застосуванням комплексного підходу, що поєднує урахування культурно-соціальних чинників та інструментарію перекладацького аналізу. Такий підхід сприяє подальшому розвитку культурного перекладознавства шляхом глибшого осмислення ідеологічно зумовлених стратегій і тактик, та поглибленню наукового знання про український художній переклад. Актуальність обраної проблематики підсилюється її суспільною значущістю.

Метою роботи є вивчення ідеологічного аспекту українського перекладу шляхом виявлення специфіки перекладацьких ретрансляцій англійськомовних художніх прозових творів радянського періоду та доби незалежності. Для досягнення цієї мети в роботі необхідно було реалізувати низку **завдань**, а саме:

- проаналізувати з позицій культурного перекладознавства специфіку художнього перекладу та його стратегій, систематизувати наявний досвід аналізу понять культури, ідеології, цензури в аспекті її впливу на переклад;
- описати специфіку обраних для аналізу англійськомовних художніх прозових творів та їхніх українських перекладів; визначити одиниці аналізу та його процедури;
- виявити стратегії та тактики ідеологічно зумовленого впливу цензури у перекладах радянського часу, встановити співвідношення між тактиками та перекладацькими трансформаціями;
- провести порівняльний аналіз ідеологічно позначених одиниць першотворів, радянських та сучасних версій перекладів під кутом зору ідеологічного тиску та прогнозованого впливу на цільового читача.

Об'єктом аналізу постали ідеологічно позначені елементи англійськомовних художніх прозових творів та їхні ретрансляції в українському перекладі, а **предметом** дослідження були відмінності цих ретрансляцій у період 1970–1980-х років і нашого часу.

Методологічну основу дослідження утворюють міждисциплінарний та діяльнісний підходи; впровадження першого обумовлено як загальними принципами культурного перекладознавства, так і обраною темою, що за визначенням не може обмежуватися рамками лінгвістичного перекладознавчого підходу; використання другого ґрунтується на розумінні перекладу як процесно-результативної когнітивно-комунікативної діяльності та на визнанні діяльнісної природи перекладацької стратегії.

Матеріал дослідження. Джерельну базу дослідження сформували такі англійськомовні художні прозові твори та їхні українські переклади: роман Гарпер Лі (*Harper Lee*) «Вбити пересмішника» (*To Kill a Mockingbird*), перекладений Михайлом Харенком у 1975 році та Тетяною Некряч у 2015 році; роман Ернеста Гемінґвея (*Ernest Hemingway*) «По кому подзвін» (*For Whom the Bell Tolls*), перекладений Маром Пінчевським у 1981 році та Андрієм Савенцем у 2018 році; роман Джерома Деvida Селінджера (*J. D. Salinger*) «Над прірвою у житті» (*The Catcher in the Rye*), перекладений Олексою Логвиненком у 1984 році, перевиданий у 1993 та 2010 році.

З цих текстів першотворів було обрано 754 ідеологічно позначені фрагменти; з текстів перекладів / перевидань було отримано їхні відповідники, загальна кількість яких дорівнює 3894 (по два відповідника було обрано до кожного фрагменту тексту оригіналу з перекладів радянського та нашого часу романів *To Kill a Mockingbird* і *For Whom the Bell Tolls*; до фрагментів тексту оригіналу роману *The Catcher in the Rye* було обрано всі відповідники з радянської версії перекладу та окремі відповідники з текстів перевидань); ці фрагменти текстів першотворів та їхні відповідники у текстах перекладів послужили матеріалом дослідження.

3. Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами.

Проблематика дисертації відповідає профілю досліджень, які проводяться на кафедрі перекладознавства імені Миколи Лукаша факультету іноземних мов Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна в межах наукової теми «Актуальні проблеми перекладознавства, мовознавства і методики навчання перекладу» (протокол № 10 засідання Вченої Ради факультету іноземних мов від 28 серпня 2021 року).

4. Особистий внесок дисертанта в отриманні наукових результатів та їх новизна.

Дисертаційне дослідження Тулупова О.В., в якому отримано нові науково обгрунтовані результати, виконано дисертантом самостійно. Усі сформульовані в ньому положення та висновки доведені на основі особистих досліджень автора, які відзначаються достовірністю, вагомих теоретичним на практичному значенням. Для аргументації окремих положень використані праці інших науковців, на які зроблені посилання. В індивідуальних наукових працях застосовано авторські ідеї та розробки.

Наукова новизна одержаних результатів полягає у тому, що в ньому вперше:

1. Проведено комплексний аналіз ідеологічного аспекту англо-українського художнього перекладу останніх п'ятдесяти років з урахуванням змін у суспільній ідеології у взаємозв'язку зі змінами в перекладацькій практиці;
2. Системно досліджено прояви цензури в українських перекладах 1970–1980-х років, що охоплює чинники ідеологічного характеру (типи цензури) та перекладознавчий інструментарій (стратегії і тактики перекладу);
3. Подано трактування перекладацьких трансформацій як таких, що певною мірою кореспондують з тактиками ідеологічного впливу.

Наукова новизна отриманих результатів втілюється в таких положеннях, що виносяться на захист:

1. Розбіжності в картинах світу вихідної та цільової лінгвокультур охоплюють відмінності в суспільній ідеології; ідеологічні чинники вербально втілені в тексті оригінального твору та адаптовані в тексті перекладу у випадку їхньої невідповідності ідеологічним настановам приймаючої лінгвокультури у певний історичний період, тобто піддані цензуруванню. За останні півсторіччя цензура в українському художньому перекладі пройшла шлях від жорстко інституційної до неінституційної внаслідок докорінних змін суспільного ладу та ідеологічних орієнтирів.

2. Англійськомовні художні прозові твори, перекладені українською в 1970–1980-х роках, містять у собі певні ідеологічні настанови, суголосні радянським, але не відповідають радянській ідеології загалом. Невідповідність певним ідеологічним нормам спричиняла суспільно-політичну (політичну, релігійну, соціально-побутову) та моральну (етичну та естетичну) цензуру.

3. Ідеологічний вплив на український переклад у радянський час здійснювався шляхом реалізації глобальної стратегії доместикації, локальних стратегій скорочення і модифікації та тактик кожної з цих стратегій.

3.1. Локальна стратегія скорочення подана тактикою вилучення, локальна стратегія модифікації охоплює тактики генералізації, заміни та евфемізації

3.2. Тактики вилучення, заміни, генералізації адаптують предметний зміст першотвору з метою недопущення формування в цільового читача знань, уявлень, асоціацій невідповідних радянським ідеологічним догмам. Скорочення / модифікація предметного змісту у перекладі може поєднуватися з втратами стилістико-прагматичного характеру.

3.3. Тактики вилучення та евфемізації (за значної переваги тактики евфемізації) трансформують стиль тексту оригіналу задля приведення його у відповідність до канонів соцреалізму та утвердження в свідомості цільового читача ідеологічно схвалюваних уявлень про художній текст.

3.4. Тактики вилучення, заміни, генералізації постають виявами політичної, релігійної, соціально-побутової, етичної цензури; тактика евфемізації кореспондує з естетичною цензурою.

4. Кореляції між тактиками локальних стратегій скорочення і модифікації та відповідними перекладацькими трансформаціями мають відносний характер: вони збіжні на формальному та / або лексико-семантичному рівні, але відрізняються у функційному аспекті.

5. Ідеологічна природа стратегічних змін в українських перекладах англійськомовної художньої прози у період 1970–1980-х років засвідчена відсутністю цих трансформацій у перекладах, здійснених за часів незалежності. У сучасних версіях перекладів повною мірою відтворено зміст і стиль першотвору.

5. Обґрунтованість і достовірність наукових положень, висновків і рекомендацій, які захищаються.

Обґрунтованість та достовірність наукових положень, результатів і висновків дисертації Тулупова О.В. забезпечена використанням міждисциплінарного підходу, достатнім обсягом опрацьованих як теоретичних джерел, так й джерел ілюстративного матеріалу та доцільним застосуванням сучасних методів дослідження, а саме використанням загальнонаукових методів аналізу та синтезу, необхідних для декомпозиції наявних наукових концепцій, вилучення з них окремих положень та їх об'єднання у теоретичній частині дослідження; метод опису був потрібним для надання характеристики обраним текстам першотворів та їхнім перекладам; метод контекстуального аналізу та метод інтроспекції знадобилися для визначення ідеологічної позначеності елементів текстів оригіналу; метод класифікації виявився потрібним для систематизації одиниць аналізу з точки зору їхньої належності до реалізації певних стратегій і тактик та до різних типів виявів цензурного впливу; метод когнітивно-дискурсивної інтерпретації був необхідним для виявлення функційного призначення та прогнозованого результату ідеологічно зумовлених реалізацій стратегій і тактики; метод порівняння, що вважається основним у перекладознавчих студіях, був використаний у роботі із певною специфікою: порівнянню були піддані не лише фрагменти тексту оригіналу та перекладу, а також тексти перекладів, виконаних у різний час. На одному з етапів дослідження було також застосовано метод кількісного аналізу для виявлення продуктивності тактик

трансформації ненормативної лексики. Основні результати дисертаційного дослідження опубліковані в фахових наукових виданнях України категорії Б. Усі результати та зроблені висновки доповідалися та обговорювалися на міжнародних наукових конференціях. Висновки дисертаційної роботи є обґрунтованими.

6. Наукове, теоретичне та практичне значення результатів дисертації.

Наукове і теоретичне значення дослідження визначається його внеском до загальної теорії перекладу (розробка процедур аналізу ідеологічного аспекту англо-українського перекладу, які можуть бути плідно використані або адаптовані для вивчення інших феноменів), до культурного перекладознавства (аналіз стратегій і тактик ідеологічного впливу), до теорії міжкультурної комунікації (виявлення ідеологічних розбіжностей вихідної та цільової лінгвокультур), до історії українського перекладу (з'ясування специфіки ідеологічного тиску на переклад в умовах радянської цензури протягом 1970–1980-х років).

Практична значущість дослідження визначається можливістю використання його теоретичних засад та практичних результатів в освітньому процесі при викладанні наступних навчальних дисциплін: «Вступ до перекладознавства», «Актуальні проблеми теорії та практики перекладу», «Лексикологія з порівняльним компонентом», «Порівняльна стилістика», «Теорія міжкультурної комунікації», «Історія перекладу». Проаналізований матеріал та вироблені методики можуть бути використані в освітньому процесі, а головні теоретичні результати та висновки – при здійсненні різноманітних розвідок щодо перекладацьких труднощів, перекладацьких стратегій та міжкультурних студій. Надбання дисертації буде також корисним у діяльності перекладачів та для здійснення майбутніх досліджень здобувачами вищої освіти.

7. Повнота викладення матеріалів дисертації в роботах, опублікованих автором.

Основні теоретичні положення й висновки роботи відображені в 11 публікаціях аспіранта: 4 статтях у фахових виданнях України категорії Б, 7 тезах на міжнародних наукових конференціях. Одноосібних статей – 3, у співавторстві – 1.

Особистий внесок здобувача в публікації у співавторстві полягає в розробці методики дослідження, його організації та узагальненні висновків.

Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

Публікації у фахових виданнях України:

1. Тулупов О. В. Цензура в англо-українських перекладах роману Ернеста Гемінгуея «По кому подзвін». *Закарпатські філологічні студії*. Ужгород : Ужгородський національний університет, 2025. Том 1, № 41. С. 273–278. <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2025.41.1.43>

URL: https://zfs-journal.uzhnu.uz.ua/archive/41/part_1/45.pdf

2. Тулупов О. В. Ідеологічний аспект українських перекладів роману Гарпер Лі «Вбити пересмішника». *Закарпатські філологічні студії*. Ужгород : Ужгородський національний університет, 2025. Том 2, № 40. С. 132–139. <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2025.40.2.23>

URL: https://zfs-journal.uzhnu.uz.ua/archive/40/part_2/25.pdf

3. Tulupov O. V. Culture and Ideology in Translation Perspective. *Закарпатські філологічні студії*. Ужгород : Ужгородський національний університет, 2025. Том 2, № 39. С. 158–165. <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2025.39.2.28>

URL: https://zfs-journal.uzhnu.uz.ua/archive/39/part_2/30.pdf

4. Тулунов О. В., Кіріченко Є. Є. Ненормативна лексика в англо-українському перекладі: творчість vs цензура. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «Іноземна філологія. Методика викладання іноземних мов»*. Харків : ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2022. Вип. 96. С. 52–60. <https://doi.org/10.26565/2786-5312-2022-96-07>

URL: <https://periodicals.karazin.ua/foreignphilology/article/view/22527/20742>

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

5. Фролова І., Тулунов О. Стратегії і тактики ідеологічного впливу в англо-українському художньому перекладі радянського періоду. *Актуальні проблеми перекладознавства та методики навчання перекладу* : тези доповідей XIII Міжнародної наукової конференції, м. Харків, 25 квітня 2026 р. Харків : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2026. С. 80–82.

6. Тулунов О. В. Ідеологічно позначена англійськомовна проза в українських перекладах. *Каразінські читання: Людина. Мова. Комунікація* : XXV міжнародна онлайн-конференція, м. Харків, 6 лютого 2026 р. Харків : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2026. С. 170–172.

7. Тулунов О. В. Ідеологічний аспект перекладу. *Каразінські читання: Людина. Мова. Комунікація* : XXIV наукова конференція з міжнародною участю, м. Харків, 7 лютого 2025 р. Харків : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2025. С. 124–126.

8. Фролова І., Тулунов О. Контекст перекладацького дискурсу: ідеологічний аспект. *Актуальні проблеми перекладознавства та методики навчання перекладу* : тези доповідей XII Міжнародної наукової конференції, м. Харків, 19–20 квітня 2024 р. Харків : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2024. С. 56–57.

9. Tulupov O. Culture, ideology and censorship in translation. *Research and education in the global world: eurointegration processes* : Book of papers of the 2023 International Forum for Young Researchers, Kharkiv, May 12, 2023. Kharkiv : O. M. Beketov NUUE in Kharkiv, 2023. С. 466–468.

10. Tulupov O. V. Language, translation, culture and ideology in conjunction with philosophy. *Академічні та наукові виклики різноманітних галузей знань у 21-му столітті. Принципи CLIL в дії / Academic and scientific challenges of diverse fields of knowledge in the 21st century. CLIL in action* : матеріали XII Всеукраїнської наукової конференції, м. Харків, 24 березня 2023 р. Харків: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2023. С. 172–177.

11. Тулунов О. В. Співвідношення понять культури та ідеології в перекладацьких студіях. *Каразінські читання: Людина. Мова. Комунікація* : тези доповідей XXII наукової конференції, м. Харків, 03 лютого 2023 р. Харків : ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2023. С. 128–130.

(Особистий внесок здобувача в публікації 4 полягає в розробці методики дослідження, його організації та узагальненні висновків).

8. Апробація матеріалів дисертації.

Основні теоретичні положення й висновки дисертації обговорено на засіданнях кафедри перекладу імені Миколи Лукаша факультету іноземних мов Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна (2022–2026 рр.), а також на таких наукових конференціях: XXII науковій конференції «Каразінські читання: Людина. Мова. Комунікація» (Харків, 3 лютого 2023 року); XII Всеукраїнській науковій конференції з міжнародною участю «Академічні та наукові виклики різноманітних галузей знань у 21-му столітті. Принципи CLIL в дії» (Харків, 24 березня 2023 року); IX Міжнародному форумі дослідників 2023 року «Дослідження та освіта у глобалізованому світі: євроінтеграційні процеси» (Харків, 12 травня 2023 року); XII Міжнародній науковій конференції «Актуальні проблеми перекладознавства та методики навчання перекладу» (Харків, 19–20 квітня 2024 року); XXIV науковій конференції з міжнародною участю «Каразінські Читання: Людина. Мова. Комунікація» (Харків, 7 лютого 2025 року); XXV міжнародній онлайн-конференції «Каразінські читання: Людина. Мова. Комунікація» (Харків, 6 лютого 2026 року); XIII Міжнародній науковій конференції «Актуальні проблеми перекладознавства та методики навчання перекладу» (Харків, 25 квітня 2026 року).

9. Дотримання академічної доброчесності

На підставі вивчення тексту дисертації здобувача, наукових праць здобувача та Протоколу контролю оригінальності (перевірку наявності текстових запозичень виконано в антиплагіатній інтернет системі StrikePlagiarism.com) встановлено, що дисертаційна робота виконана самостійно, текст дисертації не містить плагіату, а дисертація відповідає вимогам академічної доброчесності. Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело.

10. Оцінка мови та стилю дисертації.

Матеріал дисертації викладено в логічній послідовності та доступно для сприйняття. Дисертація написана науковим стилем мовлення, структура дисертації відповідає поставленим завданням та алгоритму здійсненого автором дослідження. Зміст, структура, оформлення дисертації та кількість публікацій відповідають вимогам постанови Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії» (постанова Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 року № 44, зі змінами, внесеними згідно з постановою Кабінету Міністрів України від 21.03.2022 року № 341), Наказу Міністерства освіти і науки України від 12.01.2017 р. № 40 «Про затвердження вимог до оформлення дисертації» (із змінами, внесеними згідно з Наказом Міністерства освіти і науки України від 31.05.2019 року № 759).

11. Відповідність змісту дисертації спеціальності з відповідної галузі знань, з якої вона подається до захисту.

За своїм фаховим спрямуванням, науковою новизною і практичною значимістю дисертаційна робота Тулупова Олега Володимировича «Ідеологічний аспект українського перекладу англійськомовної художньої прози» відповідає спеціальності 035 – Філологія.

Здобувачем повністю виконана освітня та наукова складові освітньо-наукового рівня вищої освіти.

12. Результати обговорення та проведення презентації. Рекомендація дисертації до захисту.

Аспірант представив основні результати досліджень своєї дисертаційної роботи на розширеному засіданні кафедри перекладознавства факультету іноземних мов Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна (протокол № 12 від 16 квітня 2026 року) у формі презентації та наукової дискусії після її завершення.

Враховуючи високий рівень виконаних досліджень, а також актуальність теми роботи, наукову новизну результатів та їх наукове і практичне значення, на розширеному засіданні кафедри було одностайно ухвалене рішення про рекомендацію дисертації Тулупова О. В. «Ідеологічний аспект українського перекладу англійськомовної художньої прози» до захисту в разовій спеціалізованій вченій раді для здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 035 – Філологія з галузі знань 03 – Гуманітарні науки.

Завідувач кафедри
перекладознавства імені Миколи Лукаша
факультету іноземних мов
Харківського національного
університету імені В.Н. Каразіна,
доктор філологічних наук, професор

Олександр РЕБРІЙ